

POSTĘPOWANIE W SPRAWACH NIELETNICH

**w świetle ustawy z dnia 9 czerwca 2022 r.
o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich**

Dz.U.2022.1700 z dnia 2022.08.12

sędzia Izabela Sobolewska

Sąd Okręgowy w Koszalinie

wizytator ds. cywilnych pion rodzinny

koordynator ds. mediacji

material szkoleniowy dla radców prawnych, luty 2023r

I. Wstęp

Ustawa weszła w życie z dniem **1 września 2022r**, z wyjątkiem przepisów o Okręgowych Ośrodkach Wychowawczych (dalej: OWW), które weszły w życie z dniem 13.08.2022r. Nowe przepisy stosuje się również do spraw rozpoznawczych i wykonawczych wszczętych i niezakończonych do dnia wejścia w życie ustawy, a dotychczas dokonane czynności procesowe pozostają skuteczne (art.395).

Krótkiego komentarza wymaga tytuł aktu prawnego – ustawa o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich. Taki tytuł pozbawiony zbędnych dookreśleń wskazuje na całościowe ujęcie problematyki nieletnich, gdyż ustawa obejmuje zarówno przepisy o charakterze procesowym, jak i materialnym oraz wykonawczym. Jednocześnie tytuł odwołuje się do określenia pozbawionego wartości normatywnej, tj. wspierania rozumianego jako motywowanie nieletnich do postępowania, które jest zgodne z przyjętymi normami zarówno prawnymi, jak i społecznymi, a tym samym z interesem społecznym, a wszelkie czynności motywowane są dobrem nieletniego.

Zasadniczym założeniem, które legło u podstaw prac nad nową ustawą regulującą postępowanie w sprawach nieletnich była konieczność stworzenia kompleksowej regulacji tego postępowania, obejmującej etap postępowania rozpoznawczego oraz postępowania wykonawczego, przy uwzględnieniu standardów konstytucyjnych i międzynarodowych oraz zmian w rzeczywistości społecznej. Dotychczas obowiązująca, blisko 40-letnia ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (dalej: u.p.n.), mimo nowelizacji, nie zapewniała wystarczających instrumentów wsparcia procesu resocjalizacji nieletnich, przy zagwarantowaniu im poszanowania ich praw i wolności.

W nowej ustawie wzmocniono gwarancje procesowe oraz nadano rangę ustawową prawom nieletnich umieszczonych w młodzieżowych ośrodkach wychowawczych, zakładach leczniczych, zakładach poprawczych i schroniskach dla nieletnich oraz nowych okręgowych ośrodkach wychowawczych.

II. Przedmiot ustawy

Art. 1. 1. Przepisy ustawy stosuje się w zakresie:

- 1) postępowania w sprawach o **demoralizację** - wobec osób, które ukończyły 10 lat i nie są pełnoletnie;*
- 2) postępowania w sprawach o **czyny karalne** - wobec osób, które dopuściły się takiego czynu po ukończeniu **13 lat, ale przed ukończeniem 17 lat;***
- 3) **wykonywania** środków wychowawczych, środka leczniczego lub środka poprawczego - wobec osób, względem których środki te zostały orzeczone, nie dłużej*

jednak niż do ukończenia przez te osoby 21 lat, chyba że niniejsza ustawa stanowi inaczej.

Ustawa w art. 1 wprowadza określenie dolnej granicy wieku odpowiedzialności nieletnich w sprawach o demoralizację na poziomie **10 lat**. W odniesieniu do tego zapisu można było w mediach spotkać liczne głosy krytyki. Akt ten nazwano nawet „Maluchy za kraty”. Może to wynikać z pobieżnej interpretacji zapisów ustawy. W u.p.n. dolna granica wieku odpowiedzialności w ogóle nie była określona i odpowiedzialność na podstawie ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich za demoralizację mogli ponosić nieletni poniżej 10 lat.

Już prof. Adam Strzębosz zakwestionował ten fakt, argumentując, że należy wyłączyć stosowanie ustawy wobec małego dziecka, m.in. dlatego, że brak jest podstaw do przyjęcia, że może ono wykazywać przejawy demoralizacji. Nowa ustawa kieruje się opracowaniami, które pokazują że od 9. roku życia dziecko ma zdolność do pojmowania motywów postępowania ze względu na potrzeby innych ludzi oraz zrozumienia podstawowych reguł moralnych. Stąd w celu ochrony dzieci w wieku poniżej 10 lat przed negatywnymi doświadczeniami, które wiążą się ze wszczęciem postępowania, wprowadzono dolną granicę wieku przy demoralizacji. W przypadku uznania, że dobro dziecka poniżej 10 r.ż. jest zagrożone, możliwe jest wydanie przez sąd opiekuńczy określonych zarządzeń adresowanych przede wszystkim do rodziców albo opiekuna dziecka.

Wprowadzone regulacje nie zmieniają natomiast zasad odpowiedzialności nieletnich za czyny karalne. Odpowiedzialność za czyny karalne ponoszą nieletni, którzy w chwili popełnienia tego czynu **ukończyli 13 lat, a nie ukończyli 17 lat**.

Czyny zabronione, których nieletni dopuścił się po ukończeniu 10 lat, a przed ukończeniem 13 lat, są rozpoznawane w ramach postępowania o demoralizację. Wobec nieletnich, którzy w chwili popełnienia czynu zabronionego nie ukończyli 13 lat (tak jak poprzednio) nie można zastosować środka poprawczego w postaci umieszczenia w zakładzie poprawczym.

Art. 1 ust 2. Ilekroć w ustawie jest mowa o:

- 1) nieletnich - rozumie się przez to osoby, o których mowa w ust. 1;*
- 2) czynie karalnym - rozumie się przez to czyn zabroniony przez ustawę jako:
 - a) przestępstwo lub przestępstwo skarbowe albo*
 - b) wykroczenie lub wykroczenie skarbowe;**
- 3) czynie zabronionym - rozumie się przez to zachowanie o znamionach określonych w ustawie karnej.*

W ustawie doprecyzowano pojęcie czynu karalnego przez uproszczenie dotychczasowego enumeratywnego katalogu wykroczeń. Obecnie czynem karalnym są wszystkie wykroczenia, a nie jak poprzednio – niektóre (np. nie były czynami karalnymi wykroczenia z art. 66 kw – wywoływania fałszywego alarmu, blokowanie numeru alarmowego, czy wykroczenia z innych aktów prawnych np. ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii).

Rozszerzenie katalogu czynów karalnych na wszystkie wykroczenia i wykroczenia skarbowe nie powoduje poszerzenia zakresu odpowiedzialności nieletnich, a jedynie porządkuje i systematyzuje przewidziane projektem pojęcia i instytucje.

Pozwoli to na adekwatne reagowanie przez sąd rodzinny na wszelkie przypadki negatywnych zachowań nieletnich, z pozostawieniem obowiązującej w dotychczasowym stanie prawnym **zasady celowości** polegającej na dokonaniu przez sąd rodzinny w każdym przypadku oceny, czy ze względów wychowawczych wobec konkretnego dziecka należy prowadzić postępowanie w trybie ustawy.

*Art. 2. [Przesłanki stosowania środków określonych w ustawie] – **zasada celowości***

Przewidziane w ustawie działania podejmuje się w przypadkach, gdy nieletni wykazuje przejawy demoralizacji lub dopuścił się czynu karalnego.

Art. 3 [dyrektywy postępowania]

1. W sprawie nieletniego należy kierować się przede wszystkim jego dobrem, dążąc do osiągnięcia korzystnych zmian w osobowości i zachowaniu się nieletniego oraz zmierzając w miarę potrzeby do prawidłowego spełniania przez rodziców lub opiekuna ich obowiązków wobec nieletniego, uwzględniając przy tym interes społeczny.

2. W postępowaniu z nieletnim bierze się pod uwagę właściwości i warunki osobiste nieletniego, w szczególności wiek, stan zdrowia, poziom rozwoju psychicznego i fizycznego, cechy charakteru oraz sytuację rodzinną nieletniego, warunki wychowawcze i charakter środowiska, przyczyny i stopień demoralizacji, w tym rodzaj czynu zabronionego, a także sposób i okoliczności jego popełnienia oraz rodzaj czynu karalnego, a także sposób i okoliczności jego popełnienia.

Co do zasady powtórzono dotychczasowe dyrektywy postępowania, z uwzględnieniem celowości jego wszczęcia. Należy ponadto podkreślić, że w każdym konkretnym przypadku o celowość stosowania wobec nieletniego środków wychowawczych decyduje sąd rodzinny, który już na etapie wszczynania postępowania może odmówić jego wszczęcia, jeżeli uzna, że orzeczenie wobec nieletniego środków

przewidzianych w ustawie jest niecelowe. Zasada, którą ma się kierować sąd rodziny, jest zawsze dobro nieletniego i uwzględnienie interesu społecznego. Udzielana nieletniemu pomoc w celu kształtowania społecznie pożądanych i akceptowalnych postaw, powinna być indywidualizowana w stosunku do danego nieletniego, nie zaś stanowić uniwersalny wzorzec mający zastosowanie do każdego przypadku.

III. Stosowanie środków oddziaływania wychowawczego przez dyrektora szkoły lub Policję

Art. 4 ust 1-3 – Obowiązek przeciwdziałania demoralizacji nieletniego; obowiązek zawiadomienia o demoralizacji nieletniego oraz o dopuszczeniu się przez niego czynu karalnego

Art. 4 ust 4 - w przypadku gdy nieletni wykazuje przejawy demoralizacji lub dopuścił się czynu karalnego na terenie szkoły lub w związku z realizacją obowiązku szkolnego lub obowiązku nauki, dyrektor tej szkoły może, za zgodą rodziców albo opiekuna nieletniego oraz nieletniego, zastosować, jeżeli jest to wystarczające, środek oddziaływania wychowawczego w postaci pouczenia, ostrzeżenia ustnego albo ostrzeżenia na piśmie, przeproszenia pokrzywdzonego, przywrócenia stanu poprzedniego lub wykonania określonych prac porządkowych na rzecz szkoły. Zastosowanie środka oddziaływania wychowawczego nie wyłącza zastosowania kary określonej w statucie szkoły. Przepisu nie stosuje się w przypadku, gdy nieletni dopuścił się czynu zabronionego wyczerpującego znamiona przestępstwa ściganego z urzędu lub przestępstwa skarbowego.

5. W przypadku gdy organ uprawniony do przeprowadzenia czynności wyjaśniających według przepisów ustawy z dnia 24 sierpnia 2001 r. - Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia stwierdzi, że nieletni dopuścił się czynu karalnego wyczerpującego znamiona wykroczenia, może zastosować, jeżeli jest to wystarczające, środek oddziaływania wychowawczego w postaci pouczenia, zwrócenia uwagi, ostrzeżenia, przywrócenia stanu poprzedniego lub zawiadomienia rodziców albo opiekuna nieletniego lub szkoły, do której nieletni uczęszcza

W art. 4 zachowano dotychczasowy powszechny społeczny obowiązek przeciwdziałania demoralizacji, w tym zawiadomienia o niej rodziców, opiekuna, szkoły, sądu rodzinnego, Policji lub innego właściwego organu, a także zawiadomienia sądu lub Policji o dopuszczeniu się przez nieletniego czynu karalnego. Nie budzi wątpliwości, że obowiązek ten jest silniejszy w odniesieniu do instytucji państwowych i samorządowych.

Ustawa wprowadza możliwości stosowania wobec nieletnich przez dyrektora szkoły, do której uczęszcza nieletni, oraz przez Policję **środków oddziaływania wychowawczego** (nie są to środki wychowawcze), jeżeli będzie to wystraszające w drobnych sprawach o demoralizację i czyny karalne, bez konieczności zawiadomienia sądu rodzinnego. Chodzi o to, aby zamiast zawiadamiać służby o zdarzeniu, zadziałać doraźnie, bez uruchamiania postępowania sądowego. Jest to działanie ochronne wobec nieletniego, aby uchronić go od stresu nawet gdyby sąd miał nie wszczynać postępowania lub umorzyć je. Warunkiem jest nie tylko niska waga czynu (nie dotyczy to przestępstw ściganych z urzędu), ale również **zgoda** nieletniego i jego rodziców, a także wymóg, aby było to wystarczające. Rozwiązanie to ma służyć również racjonalizacji działań sądów, aby mogły skupić się na poważniejszych sprawach.

Wśród katalogu środków oddziaływania wychowawczego ustawa wymienia:

- pouczenie - polega na wskazaniu nieletniemu niezgodności jego zachowania z obowiązującymi przepisami, w tym również ze statutem szkoły, ze wskazaniem tych przepisów,

- ostrzeżenie - polega nie tylko na wskazaniu nieprawidłowego zachowania, lecz dodatkowo powinno zawierać wskazanie, że w przypadku ponownego niepożądanego zachowania zostaną podjęte dalsze idące środki, z zawiadomieniem sądu rodzinnego o potrzebie wszczęcia postępowania na podstawie niniejszego projektu włącznie.

- nakazanie przywrócenia stanu poprzedniego – np. przypadku, gdy zachowanie nieletniego będzie polegało na śmieceniu, przestawianiu ławek i innych sprzętów szkolnych czy pisaniu na ścianach szkoły dyrektor będzie miał możliwość nakazania nieletniemu przywrócenia do stanu poprzedniego, czyli uprzątnięcia wyrzuconych przez nieletniego śmieci, ustawienia sprzętów we właściwym porządku czy usunięcia napisu ze ściany,

- przeproszenie - w przypadku gdy jakaś osoba, na przykład nauczyciel lub uczeń, została pokrzywdzona zachowaniem nieletniego, dyrektor szkoły będzie mógł nakazać jej przeproszenie.

- wykonanie prac porządkowych na rzecz szkoły, których rodzaj określi dyrektor.

Nie jest to zupełnie nowe rozwiązanie bo dotychczas art. 32j upn przewidywał, że sąd rodzinny może przekazać sprawę nieletniego, za jego zgodą, szkole, albo organizacji społecznej, jeżeli uzna, że takie środki oddziaływania wychowawczego są wystarczające. Rozwiązanie to pozostawiono w art.66 i nadal istnieje możliwość przekazania sprawy nieletniego w szkole w toku postępowania. Natomiast w nowym rozwiązaniu z art. 4 chodzi o to, aby sprawa w ogóle nie trafiła do sądu.

W praktyce często dochodzi do sytuacji, gdy okoliczności popełnienia przez nieletniego czynu karalnego wyczerpującego znamiona wykroczenia nie budzą wątpliwości, na przykład nieletni przechodzi na czerwonym świetle lub w miejscu

niedozwolonym. Funkcjonariusz Policji, który złapał takiego nieletniego „na gorącym uczynku” ma obecnie możliwość skorzystania z zastosowania środków oddziaływania wychowawczego . Do katalogu tych środków należą: pouczenie, zwrócenie uwagi, ostrzeżenie, przywrócenie stanu poprzedniego lub zawiadomienie rodziców albo opiekuna nieletniego lub szkoły, do której nieletni uczęszcza.

Skorzystanie przez ten organ z możliwości zastosowania środka oddziaływania wychowawczego spowoduje, że nie będzie konieczne wystąpienie do sądu rodzinnego o wszczęcie postępowania.

IV. Środki wychowawcze

W ustawie wskazano, że wobec nieletniego mogą być stosowane środki wychowawcze, środek leczniczy oraz środek poprawczy, a kara może być orzeczona wobec nieletniego tylko w przypadkach określonych w ustawie, jeżeli inne środki nie są w stanie zapewnić resocjalizacji nieletniego (art.6). W konsekwencji uchylecia nowelą z 2013 r. art. 13 u.p.n. (możliwość wymierzenia kary nieletniemu za czyn karalny, jeżeli w chwili orzekania nieletni ukończył 18 lat) oraz braku powielenia w nowej ustawie przepisu art. 94 u.p.n., na gruncie nowej regulacji takie przypadki nie występują, ale poza tą ustawą szczególne rozwiązania znajdują się w przepisie art. 10 § 2 k.k. (możliwość odpowiedzialności karej nieletnich, którzy w chwili popełnienia najcięższych czynów zabronionych ukończyli 14 lat , po ostatniej nowelizacji k.k.).

Art. 7. Środkami wychowawczymi są:

*1) **upomnienie**;*

*2) **zobowiązanie** do określonego postępowania, a zwłaszcza do naprawienia wyrządzonej szkody w całości albo w części, do zadośćuczynienia za doznaną krzywdę, do wykonania **prac społecznych**, do przeproszenia pokrzywdzonego, do podjęcia nauki lub pracy, do uczestniczenia w odpowiednich zajęciach o charakterze wychowawczym, terapeutycznym, w szczególności terapii uzależnień, psychoterapii, psychoedukacji, lub szkoleniowym, do powstrzymania się od przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, do powstrzymania się od kontaktowania się z pokrzywdzonym lub innymi osobami w określony sposób lub do zaniechania używania substancji psychoaktywnej, z określeniem terminu i sposobu kontroli;*

*3) **nadzór odpowiedzialny rodziców** albo opiekuna nieletniego;*

*4) **nadzór organizacji społecznej**, w tym organizacji pozarządowej, której celem statutowym jest praca z nieletnimi o charakterze wychowawczym, terapeutycznym lub szkoleniowym, zapobieganie demoralizacji nieletnich lub pomoc w readaptacji społecznej nieletnich, pracodawcy albo osoby godnej zaufania udzielających poręczenia za nieletniego;*

- 5) *nadzór kuratora sądowego;*
- 6) *skierowanie do ośrodka kuratorskiego, a także do organizacji społecznej, w tym organizacji pozarządowej, lub instytucji zajmujących się pracą z nieletnimi o charakterze wychowawczym, terapeutycznym lub szkoleniowym, po uprzednim porozumieniu się z tą organizacją lub instytucją;*
- 7) *zakaz prowadzenia wszelkich pojazdów albo pojazdów określonego rodzaju;*
- 8) *przepadek przedmiotów;*
- 9) *umieszczenie w rodzinie zastępczej zawodowej specjalistycznej, która ukończyła szkolenie przygotowujące do sprawowania opieki nad nieletnim, zwanej dalej "rodziną zastępczą zawodową";*
- 10) *umieszczenie w młodzieżowym ośrodku wychowawczym;*
- 11) *umieszczenie w okręgowym ośrodku wychowawczym.*

Zachowano dotychczasową regułę stosowania środków wychowawczych, polegającą na tym, że poszczególne środki wychowawcze mogą być orzekane zarówno pojedynczo, jak i w połączeniu ze sobą, w zależności od pojawiających się potrzeb. Nie można tylko kumulować środków, których treść jest taka, że się nawzajem wykluczają. W zakresie doboru środków sąd rodzinny ma dużą dyskrecjonalną władzę.

Zobowiązanie nieletniego do wykonania określonych prac na rzecz społeczności lokalnej - jest to narzędzie przydatne do osiągnięcia korzystnych zmian w osobowości i zachowaniu się nieletniego, a jednocześnie w sposób szczególnie dostrzegalny uwzględnia interes społeczny. Już na etapie postępowania rozpoznawczego wprowadzono obowiązek ustalenia przez sąd okresu wykonywania prac społecznych, nie dłużej niż przez 6 miesięcy w wymiarze nieprzekraczającym łącznie 20 godzin, tj. maksymalnie 2 godziny dziennie, mając na uwadze wiek nieletniego, jego możliwości psychofizyczne oraz potrzeby edukacyjne.

Także już na etapie postępowania rozpoznawczego sąd rodzinny ma obowiązek określenia sposobu i terminu wykonania zobowiązania do naprawienia szkody lub do zadośćuczynienia za doznaną krzywdę oraz terminu do przeproszenia pokrzywdzonego. Ponadto, zarówno do takiego rodzaju zobowiązania, jak i do innych zobowiązań, sąd rodzinny może już na etapie stosowania środka określić sposób jego kontrolowania. W przypadku środków polegających na nadzorze oraz w przypadku określenia kontrolowania wykonania zobowiązań przez kuratora sądowego, nałożono na sąd obowiązek określenia częstotliwości składania sprawozdań.

Przepadek przedmiotów

Środek ten może być orzeczony, a w niektórych sytuacjach musi być orzeczony w przypadkach, przewidzianych w ustawie, zarówno w przypadku czynu karalnego, jak i demoralizacji. Środek ten stanowi odpowiednik przypadku przewidzianego w k.k., k.w. , k.k.s. oraz w ustawach szczególnych. Dotychczasowe pojęcie tego środka wychowawczego obejmowało jedynie przedmioty pochodzące bezpośrednio i pośrednio z czynu karalnego. Obecnie przepadek rozciągnięto również na przedmioty służące do popełnienia czynu karalnego oraz ich równowartość. Intencją ustawodawcy było objęcie środkiem wychowawczym w postaci przypadku wszystkich przypadków, w których z przepisów ogólnych i szczególnych wynika obligatoryjność albo fakultatywność orzeczenia przypadku (np. przepadek zwierzęcia w przypadku dopuszczenia się przez nieletniego czynu zabronionego w postaci zabicia zwierzęcia lub znęcania się nad zwierzęciem – art. 35 ust. 3 ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o ochronie zwierząt, Dz. U. z 2020 r. poz. 638, z późn. zm.).

OOW

art. 14. [Umieszczenie nieletniego w okręgowym ośrodku wychowawczym]

1. Sąd rodzinny może orzec umieszczenie w okręgowym ośrodku wychowawczym nieletniego, który dopuścił się czynu karalnego, o którym mowa w art. 1 ust. 2 pkt 2 lit. A (przestępstwo lub przestępstwo skarbowe), jeżeli przemawiają za tym stopień demoralizacji nieletniego oraz rodzaj czynu karalnego, sposób i okoliczności jego popełnienia, zwłaszcza gdy inne środki wychowawcze okazały się nieskuteczne lub nie rokują resocjalizacji nieletniego.

2. W szczególnie uzasadnionym przypadku sąd rodzinny może orzec umieszczenie w okręgowym ośrodku wychowawczym nieletniego, który dopuścił się czynu karalnego, o którym mowa w art. 1 ust. 2 pkt 2 lit. b (wykroczenie), jeżeli przemawiają za tym stopień demoralizacji nieletniego oraz rodzaj czynu karalnego, sposób i okoliczności jego popełnienia, w tym w szczególności chuligański charakter czynu karalnego, działanie w sposób zasługujący na szczególne potępienie, działanie pod wpływem substancji psychoaktywnej, popełnienie czynu karalnego na szkodę osoby bezradnej, niepełnosprawnej, chorej lub w podeszłym wieku, zwłaszcza gdy inne środki wychowawcze okazały się nieskuteczne lub nie rokują resocjalizacji nieletniego.

3. W szczególnie uzasadnionym przypadku sąd rodzinny może orzec umieszczenie w okręgowym ośrodku wychowawczym nieletniego, który uchyla się od wykonywania środka wychowawczego, o którym mowa w art. 7 pkt 10 (MOW), i w chwili orzekania ukończył 13 lat, jeżeli przemawia za tym stopień demoralizacji nieletniego, a inne środki wychowawcze okazały się nieskuteczne lub nie rokują resocjalizacji nieletniego.

Wprowadzono postulowany od lat przez specjalistów, nowy środek wychowawczy w postaci umieszczenia nieletniego w okręgowym ośrodku wychowawczym. Praktyka wskazuje, że w dotychczasowym katalogu środków zawartym w art. 6 u.p.n. brak było

środka wychowawczego, który byłby odpowiedni dla nieletnich, którzy popełniają czyny karalne, jednakże ich stopień demoralizacji lub rodzaj popełnionego czynu nie dają podstaw do zastosowania środka poprawczego. Ponadto jednym z problemów, z którymi borykają się młodzieżowe ośrodki wychowawcze jest znaczna liczba nieletnich, którzy odmawiają realizowania oferty resocjalizacyjnej i mimo podjętych oddziaływań wychowawczych ulegają dalszej demoralizacji lub popełniają kolejne czyny karalne.

W sposób szczególny luka ta została wypełniona w przypadku takiego nieletniego, którego umieszczenie w okręgowym ośrodku wychowawczym będzie uzasadnione tym, że nieletni nie kwalifikuje się do zastosowania wobec niego środka poprawczego, a jednocześnie nieletni ten nie poddaje się procesowi resocjalizacji w młodzieżowym ośrodku wychowawczym, czego wyrazem są ucieczki, pogłębiająca się demoralizacja czy popełnianie kolejnych drobnych czynów karalnych.

Okręgowy ośrodek wychowawczy jest – co do zasady – stosowany wobec nieletniego, który popełnił **czyn karalny** będący przestępstwem lub przestępstwem skarbowym i jeśli przemawia za tym stopień demoralizacji nieletniego.

Na zasadzie wyjątku będzie można go zastosować wobec nieletniego, który:

- popełnił czyn karalny będący wykroczeniem lub wykroczeniem skarbowym o szczególnie nagannym charakterze jeżeli przemawia za tym stopień demoralizacji nieletniego, okoliczności popełnienia, działanie pod wpływem substancji psychoaktywnej, czy popełnienie czynu na szkodę osoby bezradnej,

- wobec nieletniego, który uchyla się od wykonywania orzeczonego wcześniej środka wychowawczego w postaci umieszczenia w MOW, a który w chwili orzekania będzie miał ukończone **13 lat**, jeżeli przemawia za tym stopień demoralizacji nieletniego, a inne środki okazały się nieskuteczne.

Środek ten będzie miał zastosowanie zwłaszcza wobec nieletnich, którzy nie poddają się stosowanemu dotychczas wobec nich procesowi resocjalizacji. Orzeczenie takiego środka musi być poprzedzone opinią OZSS (art.64 ust 2). Zabezpieczenia w tych ośrodkach w zakresie wymagań wobec zatrudnionych tam pracowników i zakresu kontroli są wyższe niż w MOW.

Najbliższy OOW znajduje się w Szczecinie (ul. Modra 11).

W katalogu środków wychowawczych nie znajduje się młodzieżowy ośrodek socjoterapii (**MOS**), ale jest możliwość zobowiązania rodziców albo opiekuna nieletniego do współpracy z młodzieżowym ośrodkiem socjoterapii. Ośrodki te w dalszym ciągu funkcjonują. Są one przeznaczone dla dzieci i młodzieży, które z powodu zaburzeń rozwojowych, trudności w uczeniu się i zaburzeń w funkcjonowaniu społecznym są zagrożone niedostosowaniem społecznym i wymagają stosowania specjalnej organizacji nauki, metod pracy, wychowania i socjoterapii. Rekrutacja do tych ośrodków jest możliwa wyłącznie na wniosek rodziców dzieci, posiadających orzeczenie poradni psychologiczno-pedagogicznej

o potrzebie kształcenia specjalnego. Zrezygnowano również w całości z możliwości umieszczenia nieletniego w domu pomocy społecznej (DPS).

Wykonywanie środków wychowawczych oraz środków tymczasowych ustaje z mocy prawa z chwilą ukończenia przez nieletniego (art.93):

- **18 lat** – w przypadku zobowiązań, nadzoru rodziców, organizacji, ośrodka kuratorskiego, rodziny zastępczej, MOW, środka leczniczego, zobowiązania rodziców,
- **19 lat** – w przypadku zastosowania OOW,
- **21 lat**- w przypadku zastosowania: nadzoru kuratora sądowego, zakazu prowadzenia pojazdów, ZP,
- 24 lat - w okresie próby w przypadku warunkowego zawieszenia środka poprawczego i wykonywania nadzoru kuratora sądowego i zobowiązań,
- w przypadku powołania do służby wojskowej.

Środek leczniczy

Art. 8 - środkiem leczniczym jest umieszczenie w zakładzie leczniczym, w którym są udzielane nieletnim świadczenia zdrowotne z zakresu opieki psychiatrycznej lub leczenia uzależnień

Art. 17. [Przesłanki orzeczenia środka leczniczego]

Sąd rodzinny może orzec środek leczniczy w przypadku stwierdzenia u nieletniego choroby psychicznej lub innego zakłócenia czynności psychicznych, lub uzależnienia.

Środki wychowawcze, leczniczy i poprawczy sąd orzeka po przeprowadzeniu rozprawy (art. 68).

Orzeczenie środka leczniczego oraz poprawczego wobec sprawców poważnych przestępstw musi być poprzedzone dowodem z opinii dwóch biegłych lekarzy psychiatrów (art.65 ust 2).

Zakłady lecznicze dzieli się na dysponujące warunkami: podstawowego, wzmocnionego lub maksymalnego zabezpieczenia (art.212).

V. Środek poprawczy

Art. 15.1. Sąd rodzinny może orzec umieszczenie w zakładzie poprawczym nieletniego, który dopuścił się czynu karalnego, o którym mowa w art. 1 ust. 2 pkt 2 lit. a (przestępstwa lub przestępstwa skarbowego), jeżeli przemawiają za tym wysoki stopień demoralizacji nieletniego oraz rodzaj czynu karalnego, sposób i okoliczności jego popełnienia, zwłaszcza gdy środki wychowawcze okazały się nieskuteczne lub nie rokują resocjalizacji nieletniego.

2. Sąd rodzinny orzeka umieszczenie w zakładzie poprawczym nieletniego, który dopuścił się czynu karalnego określonego w art. 134, art. 148 § 1, 2 lub 3, art. 156 § 1 lub 3, art. 163 § 1 lub 3, art. 166, art. 173 § 1 lub 3, art. 197 § 3 lub 4, art. 223 § 2, art. 252 § 1 lub 2 lub w art. 280 kk.

3. Wobec nieletniego, o którym mowa w ust. 2, sąd rodzinny może orzec środek wychowawczy, jeżeli sposób i okoliczności popełnienia czynu karalnego, właściwości i warunki osobiste nieletniego oraz jego postawa i zachowanie uzasadniają przypuszczenie, że środek wychowawczy okaże się skuteczny lub rokuje resocjalizację nieletniego.

4. Orzekając umieszczenie nieletniego w zakładzie poprawczym, sąd rodzinny może określić rodzaj zakładu poprawczego, w którym ma być wykonywany ten środek.

5. W przypadku, o którym mowa w ust. 2, orzekając umieszczenie nieletniego w zakładzie poprawczym, sąd rodzinny określa rodzaj zakładu poprawczego, w którym ma być wykonywany ten środek.

6. Wobec nieletniego, o którym mowa w ust. 2, w szczególnie uzasadnionym przypadku, jeżeli przemawiają za tym bardzo wysoki stopień demoralizacji nieletniego, rodzaj czynu karalnego, sposób i okoliczności jego popełnienia, właściwości i warunki osobiste nieletniego, jego postawa i zachowanie oraz przebieg dotychczasowego procesu resocjalizacji, orzekając umieszczenie nieletniego w zakładzie poprawczym, sąd rodzinny może:

1) zagrozić przedłużeniem wykonywania środka poprawczego po ukończeniu przez nieletniego 21 lat, nie dłużej jednak niż do ukończenia przez nieletniego 24 lat;

2) orzec, że środek poprawczy będzie wykonywany po ukończeniu przez nieletniego 21 lat, do ukończenia przez nieletniego określonego wieku, nie dłużej jednak niż do ukończenia przez nieletniego 24 lat.

Umieszczenie w ZP jest fakultatywne jeżeli nieletni dopuścił się czynu karalnego. Dodatkowo musi za tym przemawiać wysoki stopień demoralizacji nieletniego, rodzaj i sposób popełnienia czynu oraz nieskuteczność wcześniejszych środków wychowawczych. Na tę okoliczność musi być sporządzona opinia OZSS. W art. 15 odwrócono także dotychczasową zasadę gradacji środków od najłagodniejszego

do surowszego. Tak jak dotychczas nie jest możliwe umieszczenie w ZP nieletniego, który w chwili popełnienia czynu nie ukończył 13 lat, a także nieletniego, któremu zarzucono demoralizację lub popełnienie wykroczenia. Dla umieszczenia nieletniego w zakładzie poprawczym, nie jest niezbędnym uprzednie stosowanie środków wychowawczych (post. SN z 25.11.2010r, V KK 333/10).

Na gruncie u.p.n. orzeczenie umieszczenia nieletniego w zakładzie poprawczym nigdy nie było obligatoryjne, tylko pozostawione swobodnemu uznaniu sądu, z uwzględnieniem dobra nieletniego i celowości zastosowania środka poprawczego. Obecnie wprowadzono zasadę obligatoryjnego orzeczenia wobec nieletniego środka poprawczego w postaci umieszczenia w zakładzie poprawczym, w przypadku dopuszczenia się przez niego czynu karalnego określonego w art. 10 § 2 k.k., a zatem czynu zabronionego charakteryzującego się bądź użyciem przemocy, bądź spowodowaniem powszechnego niebezpieczeństwa. W razie takich zarzutów, obligatoryjna jest również opinia dwóch biegłych psychiatrów (art. 65 ust 2 – nowość). Wyjątkowo sąd może orzec środek wychowawczy zamiast poprawczego, jeżeli jest to uzasadnione ze względu na okoliczności czynu, właściwości i warunki osobiste nieletniego oraz jego postawę. Konsekwencją przyjętego rozwiązania jest również ograniczenie w tej sytuacji możliwości warunkowego zawieszenia umieszczenia w zakładzie poprawczym (art. 16 ust. 2). Przyjęto również, że wobec tego nieletniego środek poprawczy wykonywany będzie co do zasady w zakładzie poprawczym o wzmożonym nadzorze wychowawczym (art. 15 ust. 5 w zw. z art. 250 ust. 2).

Mając na uwadze powyższe instytucje, ustawa przewiduje, że w sprawach o czyn karalny określony w art. 10 § 2 k.k. nieletni musi mieć obrońcę, obligatoryjne będzie uzyskanie opinii o stanie zdrowia psychicznego nieletniego, a udział obrońcy i prokuratora w rozprawie będzie obowiązkowy.

W innych przypadkach orzekania środka poprawczego, sąd ma możliwość określenia rodzaju zakładu poprawczego. Wprowadzono także możliwość zagrożenia przedłużenia środka poprawczego do 24 rż. (co do zasady środek ten wykonuje się do 21 rż.), lub przedłużenia środka poprawczego do 24 rż., w szczególnych przypadkach, uzasadnionych bardzo wysokim stopniem demoralizacji nieletniego, rodzajem czynu, sposobem jego popełnienia oraz dotychczasowym przebiegiem resocjalizacji (art. 15 ust. 6).

Art. 96 (**zatarcie**) - orzeczenie o umieszczeniu w zakładzie poprawczym z mocy prawa uważa się za niebyłe z chwilą ukończenia przez nieletniego 23 lat.

Orzeczenie o umieszczeniu w zakładzie poprawczym wykonywane po ukończeniu przez nieletniego 21 lat z mocy prawa uważa się za niebyłe po upływie 2 lat od chwili ukończenia przez nieletniego wieku, do którego sąd rodzinny orzekł o wykonywaniu tego środka.

Orzeczenie o umieszczeniu w zakładzie poprawczym z mocy prawa uważa się za niebyłe, jeżeli po upływie okresu próby i w ciągu dalszych 3 miesięcy nie nastąpiło odwołanie warunkowego zawieszenia umieszczenia w zakładzie poprawczym, warunkowego odstąpienia od wykonania orzeczenia albo warunkowego przedterminowego zwolnienia z zakładu poprawczego

Art. 243- 249 - rodzaje zakładów poprawczych: otwarty, półotwarty, zamknięty, o wzmożonym nadzorze wychowawczym (dla sprawców najcięższych przestępstw, którzy ukończyli 16 lat), dla nieletnich, którzy ukończyli 21 lat.

Art. 16 – wprowadza możliwość warunkowego zawieszenia środka poprawczego na okres próby od roku do lat 3, z tym, że wobec nieletniego z art. 15 ust 2 (sprawcy najcięższych przestępstw) – jedynie w szczególnie uzasadnionym przypadku. Dotychczas dolna granica okresu próby nie była wskazana.

Istnieje także możliwość odroczenia wykonywania środka poprawczego, przerwa w jego wykonywaniu (art.234), warunkowe odstąpienie od wykonywania środka poprawczego (art.235) i warunkowe zwolnienie (art. 237).

VI. Obowiązki nakładane na rodziców, kara pieniężna

Art.18 – sąd rodzinny może zobowiązać do poprawy warunków wychowawczych, współpracy ze szkołą, z poradnią, ośrodkiem socjoterapii, organizacją itp., naprawienia w całości albo w części szkody wyrządzonej przez nieletniego lub do zadośćuczynienia za doznaną krzywdę.

Art. 19 - w przypadku gdy rodzice albo opiekun nieletniego uchylają się od wykonywania tego środka, sąd rodzinny może wymierzyć im karę pieniężną w wysokości **do 3 tys. zł** i kara ta może zostać powtórzona.

Postanowienie w przedmiocie wymierzenia kary pieniężnej jest wydawane na posiedzeniu jawnym, po umożliwieniu złożenia wyjaśnień przez rodziców. Przysługuje na to zażalenie poziome. Natomiast postanowienie o uchyleniu kary pieniężnej jest niezaskarżalne i może być wydane na posiedzeniu niejawnym.

Wprowadzono możliwość określenia przez sąd sposobu kontrolowania wykonywania zobowiązań nałożonych na rodziców albo opiekuna nieletniego oraz możliwość wymierzenia rodzicom albo opiekunowi kary pieniężnej w razie uchylania

się przez nich od nałożonych zobowiązań. Także już na etapie postępowania rozpoznawczego sąd rodzinny będzie miał obowiązek określenia sposobu i terminu wykonania zobowiązania do naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę oraz częstotliwości składania przez kuratora sądowego informacji z wykonywania tego środka.

VII. Środki tymczasowe

Art. 44 - środkami tymczasowymi są: nadzór organizacji, nadzór kuratora sądowego, skierowanie do ośrodka kuratorskiego, a także do organizacji społecznej, umieszczenie w rodzinie zastępczej zawodowej, umieszczenie w młodzieżowym ośrodku wychowawczym, umieszczenie w okręgowym ośrodku wychowawczym, umieszczenie w zakładzie leczniczym, umieszczenie w schronisku dla nieletnich, zobowiązanie rodziców albo opiekuna nieletniego. Obowiązuje tu gradacja środków.

Środki nieizolacyjne stosuje się do czasu przystąpienia do wykonania orzeczenia (art. 94).

Wprowadzono okres stosowania środków tymczasowych izolacyjnych (rodz. zast., MOW, OOW, ZL, Schronisko) co jest rozwiązaniem nowym i wynikającym z orzeczenia ETPCz w sprawie Grabowski vs Polska. Dotychczas wyłącznie umieszczenie w schronisku orzekało się na czas określony, a pozostałe środki – na czas trwania postępowania.

Środki tymczasowe stosuje się na posiedzeniu jawnym, o którym zawiadamia się strony, obrońcę i pełnomocnika (art. 29 ust 2 *a contrario*). Orzeczenie należy ogłosić. Orzeczenie o środku tymczasowym na posiedzeniu niejawnym stanowi o naruszeniu gwarancji procesowych nieletniego poprzez pozbawienie go możliwości obrony jego praw. Podobnie gdy nie ustanowiono obrońcy nieletniemu.

Art. 47 – w postanowieniu o zastosowaniu środka tymczasowego sąd oznacza okres pobytu nie dłuższy niż **3 miesiące** od chwili zatrzymania nieletniego i o ile to możliwe datę zatrzymania wskazuje się w postanowieniu.

W postanowieniu powinna być określona data początkowa i końcowa, gdyż nie może to być pozostawione decyzji dyrektora ośrodka.

Jeżeli ze względu na szczególne okoliczności sprawy zachodzi konieczność przedłużenia pobytu nieletniego, może ten pobyt przedłużyć sąd przed którym toczy się postępowanie, na okres oznaczony, każdorazowo nie dłuższy niż 3 miesiące. Łączny okres stosowania środka tymczasowego nie może być dłuższy niż **1 rok** do czasu prawomocnego zakończenia postępowania. Nie wlicza się do tego okresu nieusprawiedliwionego pobytu poza ośrodkiem.

Na postanowienie służy zażalenie pionowe (SO Wydz. VII), nie wstrzymuje ono biegu postępowania (art. 83 ust 1 i 6). Zażalenie rozpoznaje się niezwłocznie, na posiedzeniu jawnym, o którym zawiadamia się strony, obrońcę i pełnomocnika (art.83 ust 7).

W szczególnie uzasadnionych przypadkach sąd okręgowy, w którego okręgu toczy się postępowanie, może przedłużać pobyt powyżej roku, na okres oznaczony, każdorazowo nie dłuższy niż 3 miesiące (art.47 ust 4). W tym celu SR składa wniosek o przedłużenie środka do SO w Koszalinie I Wydz. Cywilny wraz z aktami sprawy nie później niż 14 dni przed upływem okresu zastosowania środka tymczasowego. Na postanowienie to przysługuje zażalenie poziome (art. 83 ust 3).

Jeżeli postępowanie toczy się przed sądem odwoławczym, przedłużenia dokonuje ten sąd z urzędu (SO w Koszalinie VII Wydz. Cywilny Odwoławczy). Na postanowienie to przysługuje zażalenie poziome (art. 83 ust 4).

Jeżeli umieszczenie w ZP natrafi na przeszkody, stosuje się tymczasowo nadzór kuratora lub schronisko dla nieletnich do czasu umieszczenia w ZP, ale schronisko nie dłużej niż 3 miesiące (art.95 ust2).

Jeżeli nieletniemu ogłoszono postanowienie o zastosowaniu tymczasowego środka izolacyjnego, może on przebywać w policyjnej izbie dziecka przez czas niezbędny do umieszczenia, nie dłużej niż 5 dni (art. 48 ust 10) i nie wydaje się w tym przedmiocie odrębnego postanowienia.

Schroniska dla nieletnich są zwykle lub o wzmocnionym nadzorze wychowawczym (art. 296, 297).

Art. 48 – zatrzymanie nieletniego

Zatrzymanie nieletniego przez Policję, a następnie umieszczenie w policyjnej izbie dziecka może nastąpić:

- a) jeżeli istnieje uzasadnione przypuszczenie, że nieletni dopuścił się czynu karalnego (przestępstwa) i zachodzi uzasadniona obawa ucieczki, ukrycia się nieletniego lub zatarcia śladów czynu karalnego albo nie można ustalić tożsamości nieletniego – do **48 godzin**, z tym, że w ciągu 24 godz. należy przekazać sądowi rodzinnemu materiały sprawy i wystąpić o środek tymczasowy i sąd ma 24 godziny na ogłoszenie postanowienia o zastosowaniu środka tymczasowego (art. 48 ust 1 i 9),
- b) na czas uzasadnionej przerwy w konwoju albo w doprowadzeniu - **do 24 godzin** (art. 49 ust 1 pkt 1),

- c) zatrzymanego w trakcie samowolnego pobytu poza MOW, OOW, ZP, Sch. - na czas niezbędny do przekazania nieletniego do właściwego ośrodka nie dłużej jednak niż na **okres 5 dni** (art. 49 ust 1 pkt 2),
- d) zatrzymanie w pomieszczeniu dla osób dorosłych lub Izbie Wytrzeźwień może nastąpić tylko wobec nieletniego, który ukończył 18 lat i został zatrzymany w trakcie samowolnego pobytu poza ZP - **do 5 dni** (art. 49 ust 1 pkt 3),
- e) zatrzymanie na polecenie sądu rodzinnego, jeżeli jest to niezbędne do wykonania czynności procesowej – **do 48 godzin** (art. 50).

W ustawie *expressis verbis* wskazano, jakich pouczeń należy udzielić zatrzymanemu nieletniemu. Rozbudowano także przepis odnoszący się do treści protokołu zatrzymania oraz wprowadzono wyraźną podstawę prawną do złożenia zażalenia na zatrzymanie, w którym można domagać się zbadania jego zasadności, legalności oraz prawidłowości. Stosownie do art. 85 ust. 1 ustawy zażalenie na zatrzymanie przysługuje samemu nieletniemu, jego rodzicom albo temu z rodziców, pod którego pieczęcią nieletni faktycznie pozostaje, ewentualnie opiekunowi nieletniego.

O fakcie i przyczynie zatrzymania nieletniego Policja bezzwłocznie zawiadamia sąd rodzinny oraz rodziców i opiekunów nieletniego. Jeżeli nieletni zgłosi takie żądanie, należy umożliwić mu nawiązanie w dostępnej formie kontaktu z rodzicem albo opiekunem lub z obrońcą, a także bezpośrednio z nimi rozmowę. Nieletni ma prawo do kontaktu z obrońcą (zarówno na swoje żądanie, jak i na żądanie obrońcy) bez udziału osób trzecich. W zakresie tym uwzględniono wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 11 grudnia 2012 r. (sygn. akt K 37/11, Dz. U. poz. 1447). Niezwłocznie nieletni winien też być przesłuchany.

Policja ma obowiązek natychmiastowego zwolnienia i przekazania nieletniego rodzicowi albo opiekunowi, jeżeli: ustała przyczyna zatrzymania, na polecenie sądu rodzinnego, a także jeżeli w ciągu 24 godzin nie przekazano sądowi rodzinnemu materiałów lub jeżeli w ciągu 24 godzin od przekazania tych materiałów, sąd nie ogłosił postanowienia o zastosowaniu środka tymczasowego (art. 48 ust 9).

VIII. Obrońca nieletniego

Art. 37 ust 1 - nieletni może działać osobiście lub przez obrońcę.

2. Obrońcą może być jedynie osoba uprawniona do obrony według przepisów [ustawy](#) z dnia 26 maja 1982 r. - Prawo o adwokaturze lub [ustawy](#) z dnia 6 lipca 1982 r. o radcach prawnych.

3. Do czasu ustanowienia obrońcy przez nieletniego pozbawionego wolności, obrońcę może ustanowić inna osoba, o czym niezwłocznie zawiadamia się nieletniego.

4. Nieletni może mieć jednocześnie nie więcej niż trzech obrońców.

6. Obrońca nieletniego może przedsięwziąć czynności procesowe jedynie na korzyść nieletniego.

7. W celu umożliwienia nieletniemu korzystania z pomocy obrońcy w przypadkach, gdy zachodzi konieczność natychmiastowego podjęcia obrony, w tym w szczególności w przypadku zatrzymania nieletniego, w przypadku przesłuchania nieletniego przez Policję oraz w przypadku zastosowania wobec zatrzymanego nieletniego środka tymczasowego, przepis [art. 517j § 1 Kpk](#) stosuje się odpowiednio.

W tym celu ustanawia się obowiązek pełnienia przez adwokatów i radców prawnych **dyżurów** w czasie i miejscu ustalonym w odrębnych przepisach.

Wyznaczenie nieletniemu obrońcy z urzędu obligatoryjne (art. 38 ust 1):

- jeżeli interesy nieletniego i jego rodziców albo opiekuna pozostają w sprzeczności,
- jeżeli nieletni jest głuchy, niemy lub niewidomy,
- jeżeli zachodzi uzasadniona wątpliwość, czy stan zdrowia psychicznego nieletniego pozwala na udział w postępowaniu lub prowadzenie obrony w sposób samodzielny oraz rozsądny,
- jeżeli wobec nieletniego zastosowano środek tymczasowy izolacyjny (umieszczenie w rodzinie zastępczej, MOW, OOW, ZL, Schr.),
- zachodzi uzasadnione podejrzenie dopuszczenia się przez nieletniego czynu zabronionego wyczerpującego znamiona zbrodni lub czynu karalnego określonego w art. 163 § 1 lub 3, art. 166 § 1, art. 173 § 1 lub 3, art. 223 § 2 lub w art. 280 § 1 Kodeksu karnego,
- występują inne okoliczności, które sąd rodzinny uzna za utrudniające nieletniemu obronę.

Wyznaczenie nieletniemu obrońcy na wniosek (art.38 ust 3);

Sąd rodzinny uwzględnia wniosek, jeżeli udział obrońcy w sprawie uzna za potrzebny, a:

- nieletni lub jego rodzice albo opiekun nie są w stanie ponieść kosztów wynagrodzenia obrońcy z wyboru bez uszczerbku dla niezbędnego utrzymania siebie i rodziny lub
- występują inne, szczególne okoliczności.

Szczególnego podkreślenia wymaga okoliczność, że odstąpiono od przyznania kompetencji podmiotu wyznaczającego obrońcę prezesowi sądu. Obrońca z urzędu jest wyznaczany przez sąd z listy obrońców.

Ustanowienie obrońcy z wyboru lub wyznaczenie z urzędu trwa do prawomocnego zakończenia postępowania wykonawczego.

Wniosek o wyznaczenie obrońcy z urzędu sąd rodzinny rozpoznaje niezwłocznie, postanowienie może być wydane na posiedzeniu niejawnym. Na postanowienie o oddaleniu wniosku o wyznaczenie obrońcy z urzędu i cofnięcie wyznaczenia obrońcy z urzędu, przysługuje zażalenie poziome (art.83 ust 2 pkt 2 i 3).

Ustawa precyzuje przyznanie nieletniemu prawa do obrony już od chwili podjęcia pierwszej czynności z jego udziałem, dodatkowo przewiduje poszerzenie przesłanek do wyznaczenia nieletniemu obrońcy z urzędu (nieletni będzie musiał mieć obrońcę także w każdym przypadku zastosowania wobec niego środka tymczasowego związanego ze zmianą miejsca pobytu oraz w razie uzasadnionego podejrzenia dopuszczenia się przez nieletniego czynu zabronionego określonego w art. 10 § 2 k.k., a także w razie wystąpienia innych okoliczności, które sąd rodzinny uzna za utrudniające nieletniemu obronę.

Stawki za obronę nieletniego

Zgodnie ze znowelizowanym od 1.09.2022r **Rozporządzeniem MS z 3.10.2016r w sprawie ponoszenia przez Skarb Państwa kosztów nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej przez radcę prawnego z urzędu**

§ 20a. Opłaty wynoszą w postępowaniu w sprawach nieletnich (+ VAT):

1) w sprawie o demoralizację - 60 zł;

2) w sprawie o czyn karalny - 180 zł.

2. Opłaty wynoszą w postępowaniu w sprawach nieletnich, jeżeli sprawa dotyczy zarówno demoralizacji, jak i czynu karalnego - 180 zł.

3. Opłaty wynoszą w postępowaniu wykonawczym - 240 zł.

W postępowaniu odwoławczym - przed sądem okręgowym - 50% opłaty, a jeżeli w pierwszej instancji sprawy nie prowadził ten sam adwokat - 75% opłaty, w obu przypadkach nie mniej niż 60 zł;

W postępowaniu zażaleniowym - przed sądem okręgowym - 25% opłaty, a jeżeli w pierwszej instancji sprawy nie prowadził ten sam adwokat - 50% opłaty, w obu przypadkach nie mniej niż 60 zł.

§ 4 Opłatę ustala się w wysokości określonej w rozdziałach 2-4, przy czym nie może ona przekraczać wartości przedmiotu sprawy.

2. Ustalenie opłaty w wysokości wyższej niż określona w ust. 1, a nieprzekraczającej 150% opłat określonych w rozdziałach 2-4, następuje z uwzględnieniem:

- 1) nakładu pracy radcy prawnego, w szczególności czasu poświęconego na przygotowanie się do prowadzenia sprawy, liczby stawiennictw w sądzie, w tym na rozprawach i posiedzeniach, czynności podjętych w sprawie, w tym czynności podjętych w celu polubownego rozwiązania sporu, również przed wniesieniem pozwu;
 - 2) wartości przedmiotu sprawy;
 - 3) wkładu radcy prawnego w przyczynienie się do wyjaśnienia okoliczności faktycznych, jak również do wyjaśnienia i rozstrzygnięcia istotnych zagadnień prawnych budzących wątpliwości w orzecznictwie i doktrynie;
 - 4) stopnia zawichości sprawy, w szczególności trybu i czasu prowadzenia sprawy, obszerności zgromadzonego w sprawie materiału dowodowego, w szczególności dopuszczenia i przeprowadzenia dowodu z opinii biegłego lub biegłych sądowych, dowodu z zeznań świadków, dowodu z dokumentów o znacznym stopniu skomplikowania i obszerności.
3. Opłatę podwyższa się o kwotę podatku od towarów i usług .

IX. Uprawnienia nieletniego w postępowaniu rozpoznawczym

Art. 36. 1. Nieletniemu przysługują:

- 1) *prawo do obrony, w tym prawo do korzystania z pomocy obrońcy oraz prawo złożenia wniosku o wyznaczenie obrońcy z urzędu w przypadku, o którym mowa w art. 38 ust. 3;*
- 2) *prawo do składania wyjaśnień lub odpowiedzi na poszczególne pytania;*
- 3) *prawo do odmowy składania wyjaśnień lub odpowiedzi na poszczególne pytania;*
- 4) *prawo do korzystania z bezpłatnej pomocy tłumacza, jeżeli nie włada w wystarczającym stopniu językiem polskim;*
- 5) *prawo do korzystania z bezpłatnej pomocy tłumacza języka migowego.*

2. O prawach, o których mowa w ust. 1, nieletniego poucza się nie później niż przed pierwszym przesłuchaniem lub wysłuchaniem. Brak pouczenia albo mylne pouczenie nie może wywoływać dla nieletniego ujemnych konsekwencji.

Dalsze uprawnienia nieletniego:

- prawo do doręczenia odpisu postanowienia o wszczęciu postępowania – art.52 ust 3, niewszczęciu i umorzeniu,
- prawo do przeglądania akt sprawy, z wyłączeniem sprawozdań z wywiadów środowiskowych i opinii o nieletnim – art. 32,
- w przypadku zatrzymania prawo do kontaktu z rodzicem i bezpośredniej rozmowy oraz prawo do kontaktu z obrońcą i rozmowy bez udziału osób trzecich – art.48 ust 6 i 7,

- podczas przesłuchania przez Policję – prawo do udziału w przesłuchaniu rodzica, opiekuna, obrońcy, innej wskazanej przez nieletniego osoby najbliższej, nauczyciela, asystenta rodziny, przedstawiciela organizacji – art.59 ust 3,
- prawo do udziału w posiedzeniu co do zastosowania, przedłużenia, zmiany i uchylecia środków tymczasowych,
- prawo do udziału w rozprawie, wysłuchania na rozprawie, składania wniosków dowodowych, uwag i oświadczeń co do przeprowadzanych dowodów- art. 71 ust 1 i 3,
- prawo do mediacji – art. 57,
- prawo do badań diagnostycznych - art.64 – opinia OZSS obligatoryjna w przypadku izolacyjnych środków wychowawczych i ZP, przy czym możliwe jest wykorzystanie opinii o nieletnim, sporządzonej w innej sprawie w okresie 6 miesięcy poprzedzających wszczęcie postępowania, a jeżeli nieletni przebywa w Schronisku – opinię może sporządzić ta placówka;
- prawo do badań psychiatrycznych – art. 65 - opinia psychiatryczna obligatoryjna w przypadku zarzutu popełnienia najcięższych przestępstw lub orzeczenia środków leczniczych. Uzasadnieniem potrzeby obligatoryjnego badania psychiatrycznego nieletniego jest w tym wypadku okoliczność popełnienia najpoważniejszych czynów karalnych, co może przełożyć się na konieczność zastosowania art. 15 ust. 6 czyli dodatkowego orzeczenia o przedłużeniu wykonywania środka poprawczego lub zagrożenia takim przedłużeniem. W tych przypadkach konieczne jest, oprócz opinii diagnostycznej, uzyskanie również kompleksowej oceny stanu zdrowia psychicznego nieletniego. Powyższe ma znaczenie gwarancyjne dla nieletniego, który, jeśli cierpi na zaburzenia w sferze psychicznej, winien zostać szczegółowo zdiagnozowany, także pod kątem celowości stosowania środka leczniczego, a nie tylko poprawczego.

X. Pokrzywdzony i jego pełnomocnik

W nowej ustawie wyraźnie wzmocniono pozycję pokrzywdzonego i uporządkowano regulacje prawne dotyczące pokrzywdzonego, wychodząc naprzeciw licznym postulatam środowisk prawniczych. Pokrzywdzonemu nie nadano jednak statusu strony postępowania. Jest tak dlatego, że postępowanie w sprawach nieletnich koncentruje się na osobie nieletniego (art. 3).

Przejawem zwiększenia ochrony prawnej pokrzywdzonego w postępowaniu w sprawach nieletnich jest wskazanie, że pokrzywdzonym jest osoba fizyczna lub prawna, której dobro prawne zostało bezpośrednio naruszone lub zagrożone czynem zabronionym, a zatem zarówno czynem zabronionym będącym przejawem demoralizacji, jak i czynem zabronionym będącym czynem karalnym (art. 40 ust 10).

W świetle dotychczasowych unormowań, status pokrzywdzonego, a w ślad za tym towarzyszące mu uprawnienia, przysługiwały wyłącznie osobie, której dobro prawne zostało naruszone lub zagrożone przez czyn karalny, czyli popełniony przez nieletniego w wieku co najmniej 13 lat (odpowiednie stosowanie k.p.k.).

Art. 40 ust 2. Pokrzywdzonym może być także niemająca osobowości prawnej:

- instytucja państwowa lub samorządowa;
- inna jednostka organizacyjna, której odrębne przepisy przyznają zdolność prawną.
- zakład ubezpieczeń w zakresie, w jakim pokrył szkodę wyrządzoną pokrzywdzonemu przez czyn zabroniony lub jest obowiązany do jej pokrycia,
- organy kontroli państwowej, które w zakresie swojego działania ujawniły czyn zabroniony lub zawiadomiły o jego popełnieniu.

Za pokrzywdzonego, który nie jest osobą fizyczną, czynności procesowych dokonuje organ uprawniony do działania w jego imieniu (art. 40 ust 5).

Jeżeli pokrzywdzonym jest małoletni lub ubezwłasnowolniony, jego prawa wykonuje przedstawiciel ustawowy, a w jego braku osoba, pod której stałą pieczęć pokrzywdzony faktycznie pozostaje (art. 40 ust 6). Jeżeli pokrzywdzonym jest osoba nieporadna, w szczególności ze względu na wiek lub stan zdrowia, jego prawa może wykonywać osoba, pod której pieczęć pokrzywdzony faktycznie pozostaje (art. 40 ust 7). W przypadku śmierci pokrzywdzonego prawa, które by mu przysługiwały, mogą wykonywać osoby najbliższe, osoby pozostające na jego utrzymaniu lub spadkobiercy, a w przypadku ich braku lub nieujawnienia - prokurator, działając z urzędu. W przypadku gdy sąd rodzinny dysponuje informacjami o tych osobach, poucza o przysługujących uprawnieniach co najmniej jedną z nich (art. 40 ust 8 i 9).

Pokrzywdzony może działać w sprawie przez pełnomocnika, ale tylko wówczas, gdy wymaga tego jego interes. Jeżeli sąd uzna, że obrona interesu pokrzywdzonego nie wymaga działania przez pełnomocnika, to może **odmówić dopuszczenia pełnomocnika** do udziału w postępowaniu (art. 41 ust 1 i 2). Na postanowienie przysługuje zażalenie poziome (art.84 ust 2 pkt.2).

Uprawnienia pokrzywdzonego:

1) prawo do przesłuchania w „niebieskim pokoju przesłuchań”

Art. 28 (oblig) - jeżeli pokrzywdzony nie ukończył 15 lat, a postępowanie dotyczy czynu zabronionego lub czynu karalnego w postaci: przestępstw przeciwko wolności seksualnej i obyczajności, przeciwko rodzinie i opiece (w

tym art. 207 kk), niektóre umyślne przestępstwa przeciwko życiu lub zdrowiu (m.in. zabójstwo, bójka i pobicie, ciężkie i średnie uszkodzenie ciała, pozbawienie wolności i handel ludźmi, wymuszenie zeznań przez funkcjonariusza publicznego, rozbój, wymuszenie rozbójnicze, kradzież rozbójnicza, zabór pojazdu z użyciem przemocy) – przesłuchuje się w trybie art. 185 a kk czyli:

- tylko jeżeli jego zeznania mają istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy,
- tylko raz, chyba że potem wyjdą na jaw nowe istotne okoliczności lub żąda tego nieletni, który nie miał obrońcy w czasie pierwszego przesłuchania pokrzywdzonego,
- przez sąd rodzinny, z udziałem biegłego psychologa,
- prokurator, obrońca i pełnomocnik pokrzywdzonego mają prawo wziąć udział w posiedzeniu, a rodzice pokrzywdzonego o ile nie narusza to swobody jego wypowiedzi, nieletni nie bierze udziału w posiedzeniu, ale należy go zawiadomić, jeżeli nie ustanowi on obrońcy, należy wyznaczyć obrońcę z urzędu,
- czynność przesłuchania rejestruje się za pomocą urządzenia audio-video.

Sąd może przesłuchiwać w tym trybie (fakultatywnie) także inną osobę pokrzywdzoną lub świadka, jeżeli ich dobro tego wymaga, zwłaszcza gdy istnieje uzasadniona obawa, że obecność nieletniego mogłaby negatywnie wpływać na stan psychiczny świadka lub działać krępująco (art. 28 ust 4).

2) prawo do przeglądania akt sprawy

Art. 32 ust 3 – za zgodą sądu rodzinnego, z wyłączeniem sprawozdań z wywiadów środowiskowych i opinii o nieletnim;

3) prawo do rekompensaty za popełnienie czynu karalnego w postaci przeproszenia przez nieletniego, naprawienia wyrządzonej szkody lub uzyskania zadośćuczynienia za doznaną krzywdę w określonym terminie przez nieletniego (art.7 ust 2, art. 10 ust 1 i 3 – rygor zmiany środka wychowawczego) lub jego rodziców (art.18 ust 2, rygor kary pieniężnej);

4) ograniczone prawo do udziału w postępowaniu:

- prawo do złożenia wniosku o ściganie w sprawach ściganych na wniosek i prawo do cofnięcia tego wniosku (art.54 ust 1), w sprawach prywatnoskargowych – brak możliwości złożenia prywatnego aktu oskarżenia, postępowanie wszczynane jest gdy wymaga tego interes społeczny lub względy wychowawcze
- prawo do udziału w mediacji (art. 57),

- prawo do udziału w rozprawie, o której należy pokrzywdzonego zawiadomić, z tym że jeżeli jest to sprzeczne z dobrem nieletniego lub względami wychowawczymi, sąd może odmówić udziału pokrzywdzonego w rozprawie (art. 69 ust 5),
- prawo zadawania pytań przy przeprowadzaniu dowodu zawnioskowanego przez pokrzywdzonego (art.69 ust 5),
- doręczenie odpisu postanowienia o wszczęciu postępowania (art. 52 ust 3), niewszczęciu i umorzeniu postępowania;

5) prawo do zażalenia

- a) do SO na postanowienia o: niewszczęciu postępowania, umorzeniu postępowania, zwieszeniu postępowania,
- b) poziomego na postanowienia o: odmowie przeglądania akt sprawy i sporządzanie lub otrzymywanie z nich odpisów, kopii lub wyciągów, odmowie dopuszczenia do udziału w postępowaniu pełnomocnika pokrzywdzonego.

W istocie zatem zestawiając uprawnienia procesowe pokrzywdzonego i stron, uprawnienia pokrzywdzonego doznają ograniczenia jedynie odnośnie inicjowania kontroli instancyjnej orzeczeń, w których sąd stosuje wobec nieletniego środki wychowawcze lub środek poprawczy. Należy dodać, że prowadzenie postępowania w sprawie nieletniego nie wyłącza uprawnień pokrzywdzonego, wynikających z zasad ogólnych, w szczególności w zakresie odpowiedzialności deliktowej, określonej w Kodeksie cywilnym.

XI. Odpowiednie stosowanie innych przepisów

- **KK cz. ogólna , KKS i KW** – do czynów zabronionych (art. 22),
- **KPC. Postępowanie nieprocesowe. Sprawy opiekuńcze (art. 568 – 606)** – odpowiednio w zakresie nieuregulowanym w ustawie (art. 27),
- **KPC. Pełnomocnicy procesowi (art. 86-97 i inne)**- do obrońcy nieletniego i pełnomocnika pokrzywdzonego , odpowiednio w zakresie nieuregulowanym w ustawie (art. 39, art. 41 ust 3);
- **KPK** - w odniesieniu do zbierania, utrwalania i przeprowadzania dowodów przez Policję (art. 59 ust 5) oraz do rzeczy zatrzymanych w toku postępowania (art. 61).

XII. Postępowanie rozpoznawcze przed sądem I instancji

Zgodnie z art. 23, gospodarzem postępowania jest sąd rodzinny, zaś odstępstwa od tej zasady muszą znajdować podstawę ustawową. Zasada ta pozostaje w zgodzie z ratyfikowaną przez Polskę Konwencją o prawach dziecka. Utrzymano jednocześnie niebudzącą wątpliwości zasadę właściwości rzeczowej sądu rodzinnego. Wyjątki dotyczą szczególnych sytuacji, a to w przypadku, gdy zachodzą podstawy do pociągnięcia nieletniego do odpowiedzialności na zasadach określonych w art. 10 § 2 k.k. (art. 25, art. 67), szczególnie uzasadnionych przypadków prowadzenia postępowania o czyn pozostający w związku z czynem osoby dorosłej (art. 26 ust. 2), wykonywania czynności przez Policję lub Straż Graniczną (art. 48–50, art. 59) oraz szkołę lub organizację społeczną (art. 66).

Co do zasady czynności w postępowaniu rozpoznawczym wykonuje sąd rodzinny, jednak nie można wykluczyć przypadków, gdy konieczne będzie dokonanie określonych czynności (np. przeszukania) albo czynności w określonym zakresie (np. ustalenia osób pokrzywdzonych) przez Policję (art. 59 ust 2).

Ustawa zachowuje dotychczasową regułę ustalenia właściwości miejscowej sądu rodzinnego przede wszystkim według miejsca zamieszkania nieletniego, a w przypadku trudności w ustaleniu miejsca zamieszkania – według miejsca pobytu nieletniego w RP (art. 24).

Stronami postępowania w sprawie nieletniego są nieletni, jego rodzice albo ten z rodziców, pod którego stałą pieczęć nieletni faktycznie pozostaje, albo opiekun nieletniego oraz prokurator (art. 35 ust. 1). W przypadku umieszczenia nieletniego w rodzinie zastępczej, stroną są rodzice zastępczy (art. 35 ust 2). Rozwiązanie to powieli dotychczasowy model z tą różnicą, że uprawnienia strony zostaną zachowane, jeżeli w postępowaniu weźmie udział **tylko jeden z rodziców**. Przepis ten pozwala zatem na elastyczność, pozostawiając sądowi rodzinnemu ocenę zasadności udziału w postępowaniu w sprawie tego z rodziców, który faktycznie nie jest nim zainteresowany, gdyż sąd nie ma obowiązku poszukiwać rodzica, który nie sprawuje bezpośredniej pieczy nad nieletnim.

- Sąd rodzinny wydaje postanowienie **o wszczęciu postępowanie** - jeżeli zachodzi uzasadnione podejrzenie popełnienia przez nieletniego czynu karalnego lub występowania przejawów demoralizacji (art.52). W przypadku czynu ściganego na wniosek – postępowanie wszczyna się po złożeniu wniosku. W przypadku czynu ściganego z oskarżenia prywatnego postępowanie wszczyna się jeżeli wymaga tego interes społeczny albo względy wychowawcze lub ochrona pokrzywdzonego; postępowanie toczy się wówczas z urzędu (art. 54). Postanowienie może być wydane na posiedzeniu niejawnym, doręcza się je stronom (nieletniemu, rodzicom, Prok. Rej) i pokrzywdzonemu, na postanowienie nie służy zażalenie;

- sąd rodzinny wydaje postanowienie o **odmowie wszczęcia postępowania** - jeżeli nie ma podstaw do jego wszczęcia lub prowadzenia w określonym zakresie, albo gdy orzeczenie środków wychowawczych, środka leczniczego lub środka poprawczego jest niecelowe, w szczególności ze względu na orzeczone już środki w innej sprawie, które w ocenie sądu są wystarczające (art. 54). Postanowienie może być wydane na posiedzeniu niejawnym, doręcza się je stronom (nieletniemu, rodzicom, Prok. Rej) i pokrzywdzonemu, na postanowienie służy zażalenie stronom i pokrzywdzonemu;

- **cel postępowania:** ustalenie, czy istnieją okoliczności świadczące o demoralizacji nieletniego lub czy nieletni dopuścił się czynu karalnego, a także ustalenie, czy zachodzi potrzeba zastosowania wobec nieletniego środków określonych w ustawie (art. 56),

- w postępowaniu w sprawie nieletniego zbiera się dane o nieletnim, jego warunkach wychowawczych, zdrowotnych i bytowych oraz przeprowadza się inne dowody, w tym wywiad środowiskowy (art. 62, obligatoryjnie przez kuratora sądowego, a wyjątkowo przez OZSS lub pracowników ośrodka lub placówki, w których nieletni przebywa), opinię OZSS (art. 64), opinię psychiatryczną (art. 65), opinię ze szkoły;

- co do zasady posiedzenia sądu rodzinnego odbywają się **przy drzwiach zamkniętych** (art. 29 ust 2), a jawnie, jeżeli jest to uzasadnione względami wychowawczymi (art. 69 ust 1). Rozwiązanie to jest zgodne z istotą postępowania w sprawach nieletnich, które mają koncentrować się na osobie nieletniego. Ich jawność z tych przyczyn musi zatem pozostać ograniczona;

- o **rozprawie** zawiadamia się strony, obrońcę nieletniego, pokrzywdzonego oraz pełnomocników. Co do zasady, niestawiennictwo tych osób, prawidłowo o terminie zawiadomionych, nie stanowi przeszkody do rozpoznania sprawy, przy czym do decyzji sądu pozostawiono odmienną decyzję procesową. Wyjątkiem od tej zasady są przypadki obrony obligatoryjnej (art. 38 ust. 1 i 2) i wówczas udział obrońcy w rozprawie jest obowiązkowy. Natomiast w sprawach o poważne czyny karalne w rozprawie obowiązkowy jest także udział prokuratora. Nieletni, który przebywa w MOW, OOW, ZL, ZP, Schronisku może zażądać doprowadzenia go na rozprawę, wnioskiem takim sąd jest związany. Sąd ma obowiązek pouczenia nieletniego o prawie złożenia takiego wniosku;

- w sprawie nieletniego umieszczonego w schronisku dla nieletnich albo w okręgowym ośrodku wychowawczym lub w młodzieżowym ośrodku wychowawczym sędzia zawiadamia niezwłocznie dyrektora tego schroniska lub ośrodka o terminach rozprawy, o jej odroczeniu oraz o treści orzeczenia kończącego postępowanie (§271 Reg.);

- na rozprawie wysłuchuje się nieletniego oraz przeprowadza inne dowody. Jeżeli bezpośrednio przeprowadzenie dowodu nie jest niezbędne, wolno odczytać protokoły czynności oraz dokumenty, z tym, że wywiad środowiskowy i opinię o nieletni – w

nieobecności nieletniego. *Novum* jest umożliwienie odczytywania protokołów zeznań świadków, którzy bezpodstawnie odmawiają zeznań, zeznają odmiennie niż poprzednio albo oświadczają, że pewnych okoliczności nie pamiętają, a także w przypadkach przebywania świadka za granicą i innych wskazanych niemożności bezpośredniego przeprowadzenia dowodów z zeznań świadków (art. 71);

- po zgromadzeniu dowodów sąd rodzinny wydaje następujące **orzeczenia** co do dalszego postępowania:

- a) umorzenie postępowania (art. 53),
- b) przekazania sprawy szkole albo organizacji społecznej, za zgoda nieletniego, jeżeli jest to wystarczające (art. 66 ust. 1),
- c) przekazania sprawy prokuratorowi, jeżeli zachodzą podstawy do odpowiedzialności karnej nieletniego z art. 10§2 kk (art. 67 ust. 1). Na postanowienie sądu rodzinnego zarówno co do przekazania sprawy, jak i odmowy przekazania, stronom przysługuje zażalenie do sądu drugiej instancji (art. 83 ust. 1 pkt 4). W przypadku przekazania sprawy prokuratorowi, prokurator jest związany tym przekazaniem i może przekazać sprawę ponownie sądowi rodzinnemu bez sporządzenia aktu oskarżenia wyłącznie w przypadku ujawnienia nowych okoliczności wskazujących, że nie zachodzą podstawy do pociągnięcia nieletniego do odpowiedzialności na zasadach określonych w art. 10 § 2 k.k.
- d) zastosowania, po przeprowadzeniu rozprawy, środków wychowawczych, środka leczniczego lub środka poprawczego oraz zobowiązania rodziców, o którym mowa w art. 18 ust. 1 (art. 68). Sąd ma również obowiązek stwierdzić w tym postanowieniu, czy nieletni wykazuje przejawy demoralizacji lub dopuścił się czynu karalnego.

- **koszty** (art. 73–75) - co do zasady koszty postępowania winni ponieść rodzice nieletniego lub inne osoby zobowiązane do alimentacji nieletniego, względnie sam nieletni, ale przewidziano też możliwość odstąpienia od obciążania w całości albo w części tych osób w szczególnie uzasadnionym przypadku.

Na koszty postępowania składają się koszty sądowe w postaci wydatków, opłat kancelaryjnych oraz zryczałtowanych należności, a także niezbędne koszty procesu. Pozostawiono zatem dotychczasową regułę obciążania zobowiązanych zryczałtowaną należnością z tytułu orzeczonych środków i innych oddziaływań. Odstępstwem od dotychczasowej regulacji ustawowej w tym zakresie jest wyłączenie zryczałtowanej należności za pobyt w rodzinie zastępczej zawodowej i młodzieżowym ośrodku wychowawczym, albowiem – podobnie jak w przypadku pobytu w zakładzie

leczniczym – kwestia odpłatności za pobyt w tej rodzinie i tym ośrodku jest uregulowana w odrębnych przepisach.

- skuteczność i wykonalność orzeczenia

- art. 33 -postanowienia o zastosowaniu środków wychowawczych, takich jak:
- zakaz prowadzenia pojazdów,
 - przepadek,
 - umieszczenie w rodzinie zastępczej zawodowej,
 - umieszczenie w młodzieżowym ośrodku wychowawczym
 - umieszczenie w okręgowym ośrodku wychowawczym,
 - o zastosowaniu środka leczniczego,
 - o zastosowaniu środka poprawczego,
 - o zobowiązaniu rodziców oraz o wymierzeniu im kary pieniężnej,
- stają się skuteczne lub wykonalne **po uprawomocnieniu się.**

Art. 104 ust 2 postanowienia o:

- zmianie środka wychowawczego na środek wychowawczy, o którym mowa w art. 7 pkt 7-11 (zakaz prowadzenia pojazdów, przepadek, umieszczenie w rodzinie zastępczej, MOW, OOW),
 - wykonywaniu środka poprawczego albo zastosowaniu środka wychowawczego w postaci nadzoru kuratora wobec nieletniego, o którym mowa w art. 15 ust. 6 pkt 1, po ukończeniu przez nieletniego 21 lat,
 - zastosowaniu wobec nieletniego zwalnianego z zakładu poprawczego po ukończeniu 21 lat środka wychowawczego w postaci nadzoru kuratora,
 - zastosowaniu wobec nieletniego zwalnianego z zakładu poprawczego po ukończeniu 24 lat środka wychowawczego w postaci nadzoru kuratora,
 - zmianie środka, o którym mowa w art. 18 ust. 1 (zobowiązanie rodziców do poprawy warunków wychowawczych, współpracy ze szkołą lub poradnią)
- stają się skuteczne lub wykonalne **po uprawomocnieniu się.**

W pozostałym zakresie zasada wyrażona w art. 578 § 1 k.p.c. zachowuje aktualność.

Z chwilą ogłoszenia stają się skuteczne i wykonalne m.in. postanowienia o zastosowaniu środków w postaci: upomnienia, zobowiązań, nadzoru odpowiedzialnego rodziców, nadzoru organizacji społecznej, nadzoru kuratora sądowego, skierowania do ośrodka kuratorskiego.

Wszczęcie postępowania wykonawczego w przypadku większości środków będzie możliwe dopiero po stwierdzeniu prawomocności orzeczenia merytorycznego. W przypadku natomiast nałożenia na nieletniego więcej niż jednego środka wychowawczego, np. nadzoru kuratora sądowego i zakazu prowadzenia pojazdów, wszczęcie postępowania wykonawczego nastąpi w różnych momentach – niezwłocznie po ogłoszeniu do wykonania zostanie skierowany nadzór kuratora sądowego, natomiast

czynności związane z wykonaniem zakazu prowadzenia pojazdów będą mogły nastąpić dopiero po uprawomocnieniu się tej części orzeczenia merytorycznego.

Wszczęcie postępowania wykonawczego w przypadku zastosowania środka tymczasowego, z uwagi na zabezpieczający charakter tego środka, nastąpi niezwłocznie po ogłoszeniu postanowienia, a gdy ogłoszenia nie było – po jego wydaniu. Wydanie postanowienia o wszczęciu postępowania wykonawczego jest zbędne, albowiem postępowanie wykonawcze i rozpoznawcze stanowi jedną całość, a ustawa nie przewiduje wydania takiego postanowienia.

XIII. Postępowanie odwoławcze

Apelację rozpoznaje SO w składzie 3 sędziów (art.78). Środek odwoławczy w postaci apelacji lub zażalenia ma formę pisemną, które – jako pismo procesowe – muszą odpowiadać warunkom formalnym, określonym w przepisach k.p.c., w szczególności w art. 126 k.p.c oraz w art. 368 k.p.c. W przypadku nieletniego, ustawa ogranicza formalizm, wyłączając w sytuacji, gdy nieletni składa apelację lub zażalenie osobiście, obowiązek zachowania warunków formalnych z art. 368 k.p.c. W konsekwencji, również w zakresie objętym tym przepisem nie znajdzie zastosowania w odniesieniu do apelacji i zażalenia, wnoszonych przez nieletniego, przepis art. 373 k.p.c., przewidujący odrzucenie przez sąd drugiej instancji środka odwoławczego obarczonego uchybieniami art. 368 k.p.c.

Zminimalizowanie warunków formalnych środka odwoławczego wnoszonego przez nieletniego, dotyczy tylko jego. Środki zaskarżenia nieletniego nie podlegają również opłacie.

Obowiązuje zakaz *reformationis in peius* choć w ograniczonym zakresie (do środków izolacyjnych art.81). Jeżeli wobec nieletniego zastosowano w pierwszej instancji środek wychowawczy nieizolacyjny, a środek odwoławczy nie zawiera wniosku o orzeczenie środka wychowawczego izolacyjnego, środka leczniczego lub środka poprawczego, to w postępowaniu odwoławczym nie można orzec tych środków lecz zaskarżone orzeczenie należy uchylić.

W poprzednim stanie prawnym na postanowienie o zmianie środka wychowawczego w postępowaniu wykonawczym przysługiwało zażalenie. Obecnie ustawa przewiduje, że nieletni w postępowaniu wykonawczym nie powinien mieć mniej praw niż w postępowaniu rozpoznawczym.

XIII. Uprawnienia nieletniego w postępowaniu odwoławczym:

a) prawo do złożenia zażalenia:

- do SO na postanowienia merytoryczne sądu I instancji, których przedmiotem jest : przekazanie sprawy szkole albo organizacji społecznej, przekazanie sprawy prokuratorowi, orzeczenie o obserwacji lub przedłużenie obserwacji w zakładzie leczniczym, zastosowanie środka tymczasowego, przedłużenie pobytu w przypadku środka tymczasowego izolacyjnego, uchylenie albo zmiana stosowanego środka tymczasowego (art. 83 ust 1) ,

- poziomego na postanowienia incydentalne sądu I instancji, których przedmiotem jest: polecenie zatrzymania i umieszczenia w policyjnej izbie dziecka w trybie art.50, oddalenie wniosku o wyznaczenie obrońcy z urzędu, cofnięcie wyznaczenia obrońcy z urzędu, odmowa przeglądania akt sprawy i sporządzania lub otrzymywania odpisów, kopii lub wyciągów z akt (art. 83 ust 2),

- do sądu rodzinnego na zatrzymanie przez Policję, zażalenie rozpoznaje się na posiedzeniu, o którym zawiadamia się strony, obrońcę i pełnomocnika (art. 85), na inne czynności naruszające prawa nieletniego (art.86). W celu zapewnienia stronom, ich pełnomocnikom oraz obrońcy nieletniego udziału w posiedzeniu sądu rozpoznającego zażalenie na zatrzymanie, wprowadzono obowiązek zawiadomienia ich o terminie posiedzenia (art. 85).

- do innego składu Sądu Okręgowego na postanowienie SO w przedmiocie obserwacji, zastosowania, przedłużenia, zmiany i uchylenia środka tymczasowego, umieszczenia w ID, oddalenie wniosku o wyznaczenie obrońcy i cofnięcie obrońcy, z wyjątkiem postanowień wydanych w wyniku rozpoznania zażalenia,

Zażalenie nie wstrzymuje wykonania orzeczenia, ale powinno być rozpoznane niezwłocznie. Rozpoznanie zażalenia przez SO na postanowienie o zastosowaniu, przedłużeniu, zmianie i uchyleniu środka tymczasowego następuje **na posiedzeniu**, o którym zawiadamia się strony, obrońcę i pełnomocnika (art. 83 ust 6 i 7).

Innym stronom przysługuje także zażalenie do sądu II instancji na postanowienia o: niewszczęciu postępowania, umorzeniu postępowania, a pokrzywdzonemu dodatkowo na zawieszenie postępowania (art. 83 ust 1 i art. 84 ust 1).

b) prawo do złożenia apelacji:

1. w postępowaniu rozpoznawczym

– **zgodnie z k.p.c. – na postanowienia merytoryczne tj.:**

- zastosowanie środków wychowawczych, środka leczniczego i środka poprawczego oraz nałożenie na przedstawicieli ustawowych nieletniego określonych obowiązków;

2. w postępowaniu wykonawczym na postanowienie sądu I instancji, których przedmiotem jest (art. 104):

- zastosowanie lub zmiana środka wychowawczego, z wyjątkiem zastosowania takiego środka w przypadku warunkowego odstąpienia od wykonywania środka poprawczego i warunkowego zwolnienia;

- zastosowanie środka leczniczego;

- wykonywanie środka poprawczego albo zastosowanie nadzoru kuratora wobec nieletniego, o którym mowa w art. 15 ust. 6 pkt 1 (sprawcy najcięższych przestępstw, któremu zagrożono przedłużeniem stosowania środka poprawczego, po ukończeniu przez nieletniego 21 lat;

- zastosowanie wobec nieletniego zwalnianego z zakładu poprawczego po ukończeniu 21 lat zobowiązań lub nadzoru kuratora;

- zastosowanie wobec nieletniego zwalnianego z zakładu poprawczego po ukończeniu 24 lat zobowiązań lub nadzoru kuratora;

- zastosowanie lub zmiana środka w postaci zobowiązania rodziców do poprawy warunków wychowawczych nieletniego.

3) w postępowaniu wykonawczym

a) prawo do składania wniosków o: zmianę lub uchylenie środka wychowawczego (art. 102)

b) prawo do złożenia zażalenia do SO na postanowienia SR, których przedmiotem jest (art. 105):

- odroczenie lub przerwa w wykonywaniu środka wychowawczego i poprawczego;

- odstąpienie od stosowania środka wychowawczego;

- uchylenie środka wychowawczego;

- odwołanie odroczenia lub przerwy wykonywania środka wychowawczego lub poprawczego;

- określenie rodzaju zakładu leczniczego;

- dalszy pobyt w zakładzie leczniczym;

- przeniesienie do zakładu leczniczego innego rodzaju;

- określenie rodzaju zakładu poprawczego;

- przeniesienie do zakładu poprawczego innego rodzaju;

- odwołanie warunkowego zawieszenia umieszczenia w zakładzie poprawczym i zarządzenie umieszczenia w zakładzie poprawczym;
- warunkowe odstąpienie od wykonania orzeczenia o umieszczeniu w zakładzie poprawczym i jego odwołanie;
- warunkowe zwolnienie z zakładu poprawczego i jego odwołanie;
- uchylenie środka w postaci zobowiązania rodziców do poprawy warunków wychowawczych;
- przeniesienie do schroniska dla nieletnich o wzmożonym nadzorze wychowawczym;
- umorzenie postępowania wykonawczego;

c) prawo do złożenia zażalenia do sądu rodzinnego, w okręgu którego znajduje się ośrodek na decyzje dyrektora ośrodka, których przedmiotem jest:

- przeprowadzenie kontroli osobistej (art. 119 ust 10),
- **użycie środków przymusu bezpośredniego** w postaci siły fizycznej w przypadku bezskuteczności środków oddziaływania psychologiczno-pedagogicznego (art. 122 ust 1 i 6),
- użycie środków przymusu bezpośredniego w postaci kaftanu bezpieczeństwa i pasa obezwładniającego – wobec wychowanków OOW i ZP gdy użycie siły fizycznej jest niewystarczające, a istnieje zagrożenie zamachu na życie lub zdrowie innej osoby,
- użycie środków przymusu bezpośredniego w postaci kaftanu bezpieczeństwa, pasa obezwładniającego lub kasku zabezpieczającego – wobec wychowanków OOW i ZP gdy użycie siły fizycznej jest niewystarczające, a zachodzi autoagresja (art. 122 ust 2 i 6),
- użycie środków przymusu bezpośredniego w postaci kajdanek podczas konwojowania, gdy istnieje uzasadnione prawdopodobieństwo podjęcia próby ucieczki lub wystąpienia agresji lub autoagresji (art. 120 ust 2 i 6),
- użycie środków przymusu bezpośredniego w postaci izby izolacyjnej – wobec wychowanków ZP w przypadku konieczności odparcia bezpośredniego, bezprawnego zamachu na życie lub zdrowie innej osoby oraz aktu autoagresji (art. 120 ust 3 i 6),
- na umieszczenie w izbie adaptacyjnej w zakładzie poprawczym lub schronisku (art. 127 ust 3),

4) prawa i wolności osobiste podczas pobytu w zakładzie (art. 106) np. poszanowania godności osobistej, prywatności, nauki, świadczeń zdrowotnych, ochrony więzi rodzinnej, kontaktu z członkami rodziny w tym za pośrednictwem środków na odległość, kontaktu z obrońcą, otrzymywania środków pieniężnych, korespondencji i paczek (podlega to nadzorowi), korzystania z pomocy psychologicznej, terapeutycznej,

odpowiedniego wyżywienia, wypoczynku, spaceru, otrzymywania kieszonkowego (w 2022r – 22 zł miesięcznie), prawo do pomocy po opuszczeniu ośrodka i in.

Nieletni jest stroną postępowania (art.35 ust1). W ustawie jednoznacznie określono, że nieletniemu przysługuje prawo do złożenia zażalenia na zatrzymanie, na przeprowadzenie kontroli osobistej, na użycie środków przymusu bezpośredniego. Precyzyjnie i kompleksowo określono zasady i sposób przeprowadzania kontroli osobistej nieletnich, kontroli korespondencji nieletnich oraz badań w celu ustalenia w organizmie nieletniego obecności alkoholu lub innej substancji psychoaktywnej, które to kwestie, mimo że dotyczą sfer chronionych konstytucyjnie, tj. prawa nieletniego do nietykalności i wolności osobistej oraz prawa nieletniego do prywatności, pozostawały wcześniej poza regulacją ustawową.

- **dziękuję za uwagę** -